

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Шутаєва Олена Олексіївна

УДК 37.330

**ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В
УМОВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.01.01 – Економічна теорія.

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичної економії факультетів управління та маркетингу Київського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України, м.Київ.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент

Диба Михайло Іванович,
Київський національний економічний університет,
доцент кафедри політичної економії факультетів
управління та маркетингу, директор навчального центру

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Гош Олександр Петрович,
Київський національний педагогічний університет
ім. М.Драгоманова,
професор кафедри економічної теорії

кандидат економічних наук, доцент

Руженський Микола Мусійович,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості, доцент
кафедри ринку праці та організації діяльності служби зайнятості,
Міністерство праці та соціальної політики України

Провідна установа: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, кафедра теоретичної та прикладної економіки, Міністерство освіти і науки України, м.Київ.

Захист відбудеться “7” травня 2002 р. о 16-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.03 Київського національного економічного університету за адресою: 03680, м.Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 317.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного економічного університету за адресою:03680, м.Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 201.

Автореферат розісланий “ 7 “ квітня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук,
професор

Фукс А.Е.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Агропромисловий комплекс (АПК) будь-якої національної економіки — один з найголовніших міжгалузевих комплексів народного господарства, провідною складовою якого є сільське господарство. Особливо це стосується України, бо навіть за сьогоднішніх кризових умов частка нашої країни у світовому виробництві сільськогосподарської продукції залишається високою. В умовах переходу до ринкової системи господарювання в АПК України, вже сьогодні набувають розвитку процеси, що сприятимуть виведенню сільського господарства з кризи і матимуть велике значення для подальшого успішного розгортання реформ. Це висуває перед економічною наукою нові завдання, розв'язання яких вимагає подолання усталених стереотипів і догм, вирішення дискусійних питань, нез'ясованих проблем, яких ще достатньо у теорії і практиці ринкової трансформації АПК.

В Україні перехід до ринку почався паралельно глибокою економічною кризою адміністративної системи. Наслідками рекордної за світовими нормами інфляції стали: обвальне падіння промислового і сільськогосподарського виробництва; криза платежів; зростання зовнішньої заборгованості країни; призупинення інвестиційного процесу. Катастрофічно знижувалися за 90-ті роки реальні доходи населення, що майже щодня поглиналися галопуючими інфляційними процесами. Україна стала лідером серед інших країн світу за обсягом дефіциту державного бюджету.

Одним з визначальних чинників, що призвели країну до кризового стану, а економіку до поглиблення структурних диспропорцій, порушення інтеграційної цілісності і диспаритету у взаємовідносинах галузей народного господарства, до загальної фінансової дестабілізації і неефективного використання ресурсного потенціалу, виявилась відсутність системної концепції перетворення в умовах переходу до ринкової економіки господарського механізму економіки в цілому, і зокрема АПК. Фінансова, цінова, податкова, інституціональна реформи тощо — здійснювалися з різною інтенсивністю і результативністю і не збігалися у просторі і часі. Ці самі недоліки та суперечності характеризували і аграрну реформу, її нормативно-правовий та організаційно-управлінський аспекти. За таких умов особливого уповільнення дістали соціальний і зовнішньоекономічний напрями політики реформування АПК, що зумовлено до того ж запереченням здобутих переваг в управлінні сільським господарством, кризою адміністративно-командної системи, невизначеністю місця і ролі держави щодо соціально-економічної сутності здійснюваних ринкових трансформацій.

Сьогодні недостатньо просто констатації негативних змін і кризових явищ в АПК країни. Слід проаналізувати механізм відродження однієї найскладнішої і найважливішої сфери матеріального виробництва, якою є АПК, що поєднує в собі на основі різних міжгосподарсько-виробничих зв'язків усі етапи виробництва, постачання, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції. Дана проблема — досить вагома і складна і не може обмежуватися лише теоретичним обґрунтуванням концепції реформ на основі конструктивної взаємодії висновків фундаментальних і прикладних наук. Її вирішення вимагає синтезу досягнень різних сфер економічного знання і суміжних галузей науки у поєднанні з практичним вітчизняним і зарубіжним досвідом проведення аналогічних реформ. При цьому особливого значення набувають дослідницьке і конструктивно-критичне осмислення теорії і практики функціонування АПК розвинених країн з метою селективного врахування їх досвіду у вітчизняних механізмах перетворювальних процесів.

З кінця 80-х років в нашій економічній літературі зростає інтерес до поставленої проблеми, багато з провідних вітчизняних і зарубіжних вчених висловлювали і висловлюють своє ставлення до неї. Так, методологічні основи дослідження природи і генезису, структури і функцій, способів удосконалення господарського механізму ринкової економіки розглядали у своїх працях: Абалкин Л., Бажал Ю., Беляев О., Бузгалін А., Вакуленко М., Ворона В., Геєць В., Гелбрейт Дж., Гош О., Кейнс Дж., Ковальчук Т., Колганов Л., Куліков В., Маршалл А.,

Овчинніков В., Осипов Ю., Радаєв В., Черняк В., Ястремський І. та ін. Пропонована в дисертації концепція ґрунтується саме на синтезі методологічних підходів і теоретичних рішень, представлених цими дослідниками.

При розробці теорії ринкової трансформації господарської системи і механізму функціонування АПК автор покладається на дослідження відомих вітчизняних економістів Афанасенко І., Баккета М., Бойко І., Гальчинського А., Дем'яненка В., Лукінова І., Мочерного С., Пахомова Ю., Чухна А. Окремі актуальні аспекти становлення і розвитку ринкового механізму АПК України, підвищення його економічної дієвості, соціальної та екологічної спрямованості розроблені Баланюком І., Болховітіною О., Гайдучьким П., Лукіновим І., Могильним О., Онищенко О., Панасюком Б., Полозенко Д., Саблуком П., Шепотько Л., Юрчишиним В. та ін.

Аналіз літератури показує, що здійснених спроб виявилось недостатньо, щоб цілісно осмислити процеси трансформації господарського механізму АПК України з урахуванням його природної, технічної, галузевої, соціальної та культурно-історичної специфіки. Потрібно визнати, що розроблені концепції і програми реформування АПК країни мають переважно несистемний або фрагментарний характер. Будь-який же напрям реформування повинен бути чітко визначений за схемою “мета — результат” і відповідати певним ознакам: визначення суті і змісту реформ; характеру; етапності конкретних стратегічних і тактичних завдань; факторам та умовам їх реалізації.

Отже, актуальність, теоретична і практична значущість такої наукової і практичної складової проблеми економічної реформи, як ринкова трансформація господарського механізму і стабільного розвитку АПК України, і зумовили вибір даної теми дисертаційної роботи, її мету, завдання і логіку викладу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у відповідності з планом науково-дослідних робіт кафедри політичної економії факультетів управління та маркетингу Київського національного економічного університету і відноситься до теми: “Соціально-економічні функції держави перехідної економіки” (номер державної реєстрації 0197V004166). Автором виконані дослідження, пов'язані з розробкою та обґрунтуванням механізму ринкової трансформації вітчизняного АПК в умовах перехідної економіки.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження — розробка концептуальних засад організації, функціонування і вдосконалення механізму ринкової трансформації АПК на основі аналізу природи і специфіки цього механізму, визначення закономірностей і тенденцій його становлення на сучасному етапі з орієнтацією на сталий розвиток у стратегічному плані.

Відповідно до даної мети в роботі вирішувалися такі завдання:

- дослідження природи і виявлення специфіки механізму трансформації АПК України в умовах перехідної економіки;
- обґрунтування необхідності і визначення меж державного регулювання системи господарювання в АПК;
- узагальнення основних закономірностей трансформації АПК у перехідній економіці;
- обґрунтування складових механізму досягнення стабільності, створення передумов інтенсифікації і прогресуючого зростання, забезпечення стійкої соціальної орієнтації за умови паритетної взаємодії всіх сфер і галузей АПК;
- аналіз наявних суперечливих тенденцій впливу світового господарства на вітчизняних суб'єктів АПК, оптимізація ринкових механізмів його інтернаціоналізації з метою активізації зовнішньоекономічної діяльності.

Об'єктом дослідження є процес реформування АПК при переході від адміністративно-командної економіки до ринкової.

Предметом дослідження є механізм трансформації АПК України в умовах перехідної економіки.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою дисертації є наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів з питань реформування економічної системи суспільства, аграрної сфери та АПК, включаючи питання державного регулювання останнього в умовах перехідної економіки. Дослідження проводилось на основі загальнонаукових методів: аналізу та синтезу, наукової абстракції, системного підходу, порівняльного аналізу та наукового прогнозу.

Інформаційною базою дослідження є вітчизняні періодичні видання та інших країн СНД, наукові дослідження ряду вітчизняних та зарубіжних економістів, законодавчі акти України, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні механізму ринкової трансформації АПК України за сучасних умов, а також розкритті подвійної природи цього механізму, що поєднує державне регулювання і ринкове саморегулювання перехідного процесу. Отримані такі результати:

- здійснено розробку концептуальної моделі трансформації АПК як органічної економіко-виробничої системи, що характеризується різноманітністю форм господарювання, суб'єктів власності, які функціонують у досить нестабільному зовнішньому середовищі за умов перехідної економіки;
- сформульовано принципи і запропоновано методи забезпечення фінансової стабілізації аграрного сектора в цілому, ринкової адаптації підприємств АПК, міжгалузевого цінового паритету, що базуються на поєднанні таких способів, як використання механізму цінової політики, фінансово-кредитної підтримки, квотування і дотації та податкового регулювання;
- обґрунтовано мотиваційно-поведінкові і соціально-захисні блоки механізму ринкової трансформації АПК, спрямованої на стимулювання підприємництва, інвестування у виробничу сферу, активізацію господарського життя і підтримку соціально незахищених груп населення шляхом забезпечення ефективної зайнятості, розвитку соціальної інфраструктури села, створення зрівноваженого і стабільного середовища життєдіяльності в усіх її проявах, включаючи господарювання;
- виявлено можливості проведення імпортно-експортних операцій у рамках міжнародної торгівлі і залучення інвестиційного потенціалу іноземного капіталу для трансформації економіко-виробничої системи і забезпечення її поступального розвитку, оцінено коротко- і довгострокові результати інтеграції у світогосподарські зв'язки;
- обґрунтовано необхідність протекціоністської політики держави стосовно вітчизняних товаровиробників з наданням пріоритетів тим з них, хто впроваджує новітні технології, які сприяють інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, продовольчому і сировинному самозабезпеченню.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблена модель, запропоновані методи і практичні рекомендації, які містяться в дисертації, можуть бути використані при створенні, моніторингу і коригуванні механізму ринкової трансформації і стабільного розвитку АПК України; індикативному плануванні, прогнозуванні і державному регулюванні даного процесу; виборі ефективніших методів, форм і засобів реалізації подальших етапів реформування агропромислового сектора; вдосконаленні інституціональних, соціальних, нормативно-правових та організаційних засад перетворення господарської системи АПК на різних рівнях, а також при виробленні конкретних пропозицій з координації і захисту інтересів суб'єктів соціальної ринкової структури, що формується, та інфраструктури АПК з урахуванням інтегральної природи даного комплексу і пріоритетів його розвитку.

Ряд наукових положень роботи враховано в процесі підготовки Міністерством фінансів Автономної Республіки Крим проекту Програми соціально-економічного розвитку АР Крим на період до 2003 року (довідка №11-09/11048 від 10.04.2001р.) та використані при розробці концепції комплексного розвитку підприємства “Сімферопольське” на період до 2005 року (довідка № 41 від 22.03.2001р.).

Результати дослідження впроваджені у навчальний процес Кримського економічного інституту КНЕУ при викладанні курсу лекцій з політичної економії (довідка від 24.09.2001р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і результати проведеного дослідження доповідались на методологічних семінарах кафедри політекономії факультетів управління і маркетингу КНЕУ, кафедр економічних дисциплін та економіки підприємства Кримського економічного інституту КНЕУ та на 1 науково-практичній конференції “Сучасні соціально-економічні проблеми Криму та шляхи їх розв’язання”(м. Сімферополь, 1995р.), а також на 30-й науково-практичній конференції Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського (м.Сімферополь, 2001р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 5 наукових праць загальним обсягом 1,2 друк. арк., з них 4 - в наукових фахових виданнях, 1 теза на конференції. Наукові праці опубліковані без співавторів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи становить 184 сторінки комп’ютерного тексту, містить 14 таблиць на 8 сторінках, 7 рисунків на 3 сторінках. Список використаних джерел містить 190 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, проведено аналіз стану її наукової розробки, визначено мету і основні завдання дисертації, викладено методологічну основу і методи дослідження, його наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

У розділі 1 “Концептуальні основи формування механізму трансформації і стабільного розвитку АПК” розглядаються трансформаційна природа господарського механізму, його структура, необхідність реформування системи господарювання в АПК, а також державного регулювання даного комплексу у перехідній економіці.

У роботі обґрунтовується, що АПК в перехідний період обов’язково повинен бути об’єктом державного регулювання, це зумовлено галузевою специфікою, особливостями впливу природних, економічних, політичних та екологічних умов.

Виявлено дві основні групи закономірностей трансформації АПК в умовах переходу до ринкової системи господарювання. До першої групи слід віднести економічні закономірності демонтажу колишньої адміністративно-командної системи, передусім роздержавлення, демонополізація і демократизація. До другої – закономірності формування ринкової економіки – приватизація, формування багатоукладності, лібералізація, конкуренція та ін. Окрім цього, економічні закономірності перехідного періоду в цілому ряді випадків виявляються у кризовості і нестійкості розвитку АПК. Тому саме державне регулювання покликане управляти цими процесами, мінімізувати їх негативні наслідки, які можуть виявитися вагомими як для аграрного сектора, так і економіки в цілому.

Ринкові відносини, особливо в аграрному секторі, являють собою комплекс взаємодіючих економічних механізмів, які не можуть функціонувати і розвиватися стихійно. Це зумовлює необхідність створення і впровадження господарського механізму, орієнтованого на розвиток АПК. Такий механізм визначається обраною моделлю системи господарювання, проте перебуває під безпосереднім та опосередкованим впливом держави. Найдоцільнішим, на нашу думку, є державне програмне регулювання, яке передбачає створення визначеної системи програмування. Ця система повинна включати такі процеси: прогнозування розвитку АПК на поточний період, середньо- і довгострокова перспективи; розробка розрахункових балансів продовольства і сільськогосподарської сировини; вивчення кон’юнктури ринку, динаміки платоспроможного попиту і пропозиції продукції; орієнтування сільських та інших товаровиробників, виходячи із зрушень на внутрішньому та світовому

сільськогосподарських ринках; спрямованість заходів державної підтримки, включаючи закупівлю продукції до загальнодержавних і регіональних фондів.

Дисертантом обґрунтовано, що з метою створення регульованого аграрного ринку в перехідний період перспективнішими мають стати такі програми: збільшення виробництва окремих видів продукції, які є дефіцитними або призначені для експорту; розвитку і модернізації переробних підприємств для більш повного використання вироблюваної сільськогосподарської продукції і розширення асортименту продовольства з метою насичення ринку; формування специфічної ринкової інфраструктури АПК, сприяння організації оптових і оптово-роздрібних ринків, бірж, проведення аукціонів, ярмарків, створення сільськими товаровиробниками власної конкурентної торговельної мережі; розвитку сфери виробничо-технічного обслуговування сільських товаровиробників, в першу чергу на кооперативній основі, та ін.

Водночас в роботі аргументується положення, що питання розподілу фінансових ресурсів відповідно до прийнятих програм мають вирішуватися у відповідному правовому полі та із застосуванням розробленого юридичного механізму. З метою ефективного впровадження програм пропонується такий порядок: програми готуються до початку чергового календарного року (якщо вони розраховані на кілька років, то до початку їх реалізації); участь у них є добровільною; кількість учасників не обмежується, а юридичне оформлення здійснюється через укладання договорів (контрактів, угод), в яких визначаються взаємні права та обов'язки сторін; організується система управління програмою, призначається її генеральний виконавчий директор, який несе відповідальність за хід реалізації програми; забезпечується систематичне інформування учасників програми про хід її реалізації.

Отже, при вирішенні принципово важливих питань на певному етапі перехідного періоду можливе співіснування у необхідних співвідношеннях як економічних, так і адміністративних методів впливу держави на формування і функціонування аграрних відносин.

Підсумовуючи результати дослідження, автором обґрунтовано, що до першого етапу ринкових перетворень АПК, зокрема трансформації господарського механізму, правомірно віднести безпосередньо аграрні реформи, тобто земельну, реорганізацію сільгоспдприємств усіх сфер АПК та становлення фермерства. Другий етап має характеризуватися приведенням існуючої нормативно-правової бази до потреб ринкових перетворень в агропромисловому комплексі. Іншим важливим моментом (етапом) є відпрацювання механізму, ціноутворення, реформування фінансово-кредитної системи, що підтримує сільське господарство, формування ринкової інфраструктури, аграрно-промислової орієнтації, а також прискорення технічного оновлення матеріальної бази АПК і впровадження новітніх технологій. Поряд з аналітичною розробкою виділених вище положень, в роботі обґрунтовано необхідність проведення соціальних, кадрових та структурних перетворень в агропромисловій сфері.

В контексті загальних тенденцій функціонування і розвитку АПК автором доводиться, що саме така модель формування його господарського механізму буде цілісною, несуперечливою і базуватиметься передусім на паритеті інтересів усіх учасників аграрного ринку — як селян, так і корпоративних підприємств.

У розділі 2 “Механізм трансформації і стабільного розвитку АПК України у перехідній економіці” розкривається зміст економічних методів державного регулювання ринкових відносин в АПК України.

В дисертації доведено, що система ціноутворення в умовах переходу до ринку повинна базуватися на поєднанні вільного ціноутворення і державного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію. Цінова політика в АПК повинна сприяти беззбитковому виробництву сільськогосподарської продукції і має бути спрямована:

- в умовах обмежених фінансових можливостей держави на забезпечення простого відтворення виробництва продукції за допомогою запровадження цін підтримки на сільськогосподарську продукцію;

- на створення економічних передумов і стабілізацію розширеного відтворення продукції на основі цінового паритету шляхом вільного ціноутворення, а при необхідності, застосування еквівалентних цін.

У роботі показано, що основні напрями бюджетної і податкової політики щодо АПК у період переходу до ринкових відносин повинні передбачати:

- стимулювання товаровиробників з метою насичення ринку продовольчими товарами і сировиною;
- посилення інвестиційної активності як у самому АПК, так і в інших супутніх галузях народного господарства;
- підтримку прибутковості сільськогосподарських товаровиробників, що на рівні забезпечення індивідуального розширеного відтворення;
- заохочення господарюючих суб'єктів модернізації і технічного переозброєння сфер виробництва, зберігання і переробки сільськогосподарської продукції;
- динамічне формування інфраструктури ринку в АПК.

Дисертантом розглянуто кредитну політику як важливий інструмент впливу держави на розвиток АПК. При цьому показано, що існуюча в Україні кредитна система неспроможна забезпечити сільськогосподарських товаровиробників необхідними обсягами кредитних ресурсів за ставками, прийнятими у світовій практиці. В зв'язку з цим аргументована необхідність створення спеціалізованої кредитної системи для обслуговування аграрного сектора з розгалуженою мережею спеціальних кредитних закладів та фондів.

Проведений аналіз дозволив зробити висновок, що реально джерела централізованого фінансування в АПК нині знаходяться за його межами. Тому ефективним напрямом розданої суперечності є широке використання технічного кредиту, або лізингу, як однієї з форм залучення грошового капіталу у виробничі інвестиції.

Нашій країні потрібна філософія розвитку АПК у цілому і сільського господарства зокрема. Вирішуючи проблему забезпечення сільського господарства і харчової промисловості державними фінансовими ресурсами, доцільно виходити з того, що в умовах ринкових відносин функції Міністерства аграрної політики України повинні концентруватися переважно на державному фінансуванні, страхуванні, консультуванні з методології та методики організації діяльності суб'єктів господарювання на землі, економічному регулюванні виробництва і реалізації продукції, розширенні зовнішніх і захисті внутрішнього ринків, координації наукових досліджень, контролі за якістю сільськогосподарських продуктів, підтримці справедливої конкуренції та зростанні продуктивності галузей АПК. У межах цих функцій вкрай обмежені бюджетні кошти країни повинні направлятися тільки на ключові конкретні заходи для підтримки проведення наукових досліджень; організацію технологічних ярмарків і здійснення технологічних інвестицій; розвиток інфраструктури у сільській місцевості; організацію державних замовлень. Решту коштів для розвитку аграрної сфери економіки (і особливо – для сільського господарства) треба шукати в самому АПК, і, як показує практика галузей, такий шлях є реальним.

В роботі аргументовано, що ефективність залежить не лише від суто економічних напрямів розвитку, а має органічно враховувати і розвиток соціальної сфери. Об'єктивна необхідність соціального реформування АПК, розглянута на основі аналізу проблем формування механізму ефективної зайнятості і соціальної адаптації його працівників.

Автором аргументовано, що нині необхідні нові, більш дієві механізми соціальної трансформації села для відродження його на основі становлення фермерських господарств, розробки і реалізації проектів з комплексного розвитку сільського соціально-економічного простору, формування і розширення трудового потенціалу сімей, окремих працівників і колективів з урахуванням регіональних особливостей, історичних і культурних традицій, природних, технічних та економічних факторів.

В контексті аналізу практик реформ АПК України автором виокремлені основні принципи створення механізму державного регулювання ринку праці і забезпечення соціального захисту робочої сили:

- забезпечення системи ефективної зайнятості, підготовки і перекваліфікації кадрів, яка дозволяла б кожному працівнику знаходити застосування особистим здібностям у відповідній сфері діяльності;
- створення ефективної системи формування доходів, за яких рівень отримуваної винагороди безпосередньо визначається якістю і результатом праці людини, незалежно від сфери економіки, в якій вона працює;
- макроекономічне регулювання процесу диференціації доходів, в тому числі податкове регулювання, забезпечення професійної і соціальної мобільності;
- офіційне встановлення реального рівня прожиткового мінімуму в натуральній формі і регулярна його індексація в грошовій;
- захист інтересів споживачів, пов'язаний з загальною тенденцією переходу від ринку продавців до ринку покупців.

В роботі доведено, що стабілізація вітчизняного агропромислового виробництва у перехідній економіці, стимулювання попиту на його продукцію значною мірою залежать від зовнішньої продовольчої і продуктово-сировинної політики. По перше, це стосується обмеження імпорту сільськогосподарської продукції, для чого слід використовувати, крім тарифних, також кількісні нетарифні обмеження. Серед основних інструментів обмеження імпорту обґрунтовується необхідність підвищення ставки імпортного тарифу на сільськогосподарську продукцію та введення імпортних квот.

Дані заходи мають бути чітко спрямовані на створення рівних умов конкуренції між продукцією українського виробництва та імпортною і цінову підтримку сільськогосподарських виробників України. З цією метою, здійснюючи регулювання імпорту сільськогосподарчої продукції слід керуватися принципами взаємовигідності у стосунках іноземними партнерами з урахуванням інтересів власних товаровиробників щодо внутрішнього і зовнішнього ринків.

Виходячи з цього автор вважає логічним поетапне формування загального агропромислового ринку країн СНД. В межах цього ринку доцільно створити єдиний фонд стимулювання виробництва дефіцитних видів сільськогосподарської продукції, а також розробити механізм спільного проведення комплексу операцій на світовому ринку.

В роботі обґрунтована необхідність посилення інтернаціоналізації вітчизняного агропромислового виробництва, що передбачає:

- створення економічних умов та формування мотивації і стимулів вдосконалення системи чинників, технологічних процесів і організації господарювання, підвищення якості продукції, зниження витрат до рівня розвинених країн;
- розвиток експортної спеціалізації та імпортової орієнтації відповідно до закономірностей і тенденцій розвитку міждержавного і регіонального поділу праці;
- формування захисних систем протидії негативному впливу світових продовольчих, сільськогосподарських та екологічно кризових процесів, монополізації світового ринку і дискримінації вітчизняного АПК;
- розробку і здійснення стратегічних програм досягнення стабілізації, економічного зростання і стійкого розвитку в умовах світогосподарських процесів;
- міжнародну регіональну інтеграцію виробництва і реалізації продукції АПК.

Можливість і необхідність інтернаціоналізації капіталу в АПК України передбачає пошук, відпрацювання і вдосконалення форм, методів і засобів розвитку і регулювання спільної міжнаціональної і транснаціональної співпраці на рівні відносин власності, виробничої і підприємницької діяльності, створення сприятливих умов для розвитку інвестиційних процесів.

Дисертантом обґрунтована необхідність припливу в інвестиційну сферу українського АПК приватного і державного іноземного капіталу у всі сфери АПК в підприємницькій і позичковій формах шляхом:

- створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, їх філій і представництв;

- придбання прав строкового користування і володіння землею та іншими природними ресурсами, а також інших майнових прав на безвідплатній і безповоротній основах;

- надання позичок, кредитів, майна і майнових прав для володіння і господарського використання підприємствам, організаціям, органам всіх рівнів АПК.

Таким чином, механізм ринкової трансформації АПК з огляду на інтернаціоналізацію його виробництва і капіталу, інтеграцію в світове господарство передбачає в перспективі системні зміни в формах використання інституціональних, адміністративних, правових, фіскальних, цінових, кредитних, бюджетних методів і засобів досягнення ефективного регулювання в рамках концепції стабільного розвитку АПК.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі щодо механізму трансформації агропромислового комплексу України в умовах перехідної економіки.

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки теоретико-методологічного та аналітико-прикладного значення:

- трансформаційна концепція і модель господарського механізму суспільства включає його суб'єктно-об'єктну взаємодію, єдність мети, методів, засобів, форм і результатів дії;

- специфіка господарського механізму АПК як органічної системи, що заново створюється, зумовлена: поліморфізмом суб'єктів, форм господарювання і відносин власності; інтегральною економічною природою і функціональною метою комплексу; його галузевою, функціональною, просторовою, часовою і соціальною структурами;

- початковим пунктом ринкової трансформації господарського механізму АПК стала загальна криза його господарської системи, зумовлена суперечностями між суспільним змістом агропромислового виробництва і державно-монополістичною формою власності;

- економічними причинами трансформаційного спаду в АПК на початковому етапі його реформування стали: відмова від державного регулювання, розрив міжгалузевих зв'язків, інфляційний стрибок цін, відсутність інвестиційних джерел, монополізація промислової і торговельної сфер, тіньова економіка, неконкурентоспроможність вітчизняного агропромислового виробництва;

- суперечливість соціальної бази реформування АПК зумовлена різноспрямованими інтересами різних груп економічних суб'єктів, що формуються; відсутністю достатнього ринкового менталітету і досвіду, ігноруванням історичних традицій; формами розселення; слабкістю політичного представництва і суспільної організації працівників даної сфери;

- необхідне створення цілісного механізму державного регулювання соціально-ринкової трансформації і переходу до сталого розвитку АПК, що поєднує кейнсіанські і монетаристські заходи щодо забезпечення загальної макроекономічної стабілізації, створення резервів зростання, самозабезпечення країни продовольством та аграрною сировиною;

- пріоритетними повинні стати методи державного регулювання, спрямовані на підвищення еластичності та інтегральності соціально-економічної, організаційно-правової й функціональної структур АПК;

- формуючи нову організаційну структуру основну увагу слід зосередити як на розвитку особистих підсобних господарств населення, так й великого товарного аграрного виробництва індивідуальної та колективної форм господарювання;

- форми і засоби забезпечення фінансової стабілізації, міжгалузевого паритету цін, нормальної ефективності і ринкової адаптації підприємств комплексу повинні базуватися на впровадженні механізму цін (гарантованих і заставних, оптових і роздрібних); дотуванні і

квотуванні продукції і фінансово-кредитній підтримці (субсидії, пільгові податки і кредити, страхові і резервні фонди); розвитку лізингу і маркетингу в їх діяльності;

- потенціал економічного зростання АПК включає такі елементи, як: інвестиційні цільові (галузеві, територіальні і міжгалузеві) програми розвитку; кваліфікація суб'єктів господарювання; пільгове оподаткування і кредитування інвестицій; бюджетне субсидування систем наукового забезпечення і підготовки кадрів, придбання засобів модернізації виробничо-технічної бази; централізовані і регіональні капіталовкладення; прискорена амортизація і компенсаційні виплати підприємствам;
- аналіз соціальних суперечностей ринкових перетворень в АПК, особливо в сільському господарстві, дає змогу сформулювати основи механізмів подолання різкої соціальної диференціації, стагнації демографічних процесів і деградації населення шляхом: забезпечення ефективної зайнятості і соціальної захищеності; розвитку соціальної інфраструктури; підвищення ефективного попиту і рівня життя; формування рівновагової стійкості середовища мешкання і господарювання;
- становлення приватного сектора на селі вимагає створення відповідного економічного й соціального середовища, соціально-психологічної ситуації, посилення соціально-відтворювальної (демографічної) функції сільської місцевості;
- особливості і неузгодженості процесу інтернаціоналізації господарської системи АПК у перехідній економіці, а також коротко- і довгострокові ефекти впливу об'єктивних умов і суб'єктів світового господарства на можливості стабілізації і зростання підприємств, галузей і сфер комплексу вимагають посилення внутрішнього і зовнішнього протекціонізму вітчизняних товаровиробників у галузі експорту-імпорту капіталів і товарів, технологій і послуг з метою досягнення необхідної відкритості і водночас збереження суверенітету в самозабезпеченні країни продовольством і сільськогосподарською сировиною;
- загальнодержавна стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності АПК має бути спрямована на забезпечення національних інтересів і балансів між вітчизняним виробництвом та імпортом, а також між внутрішнім споживанням й експортом;
- зовнішньоекономічна діяльність повинна залишатися багатовекторною, необхідно закріпити і розширити західну орієнтацію. Приєднання України до ГАТТ/ВТО сприятиме повнішій реалізації експортного потенціалу вітчизняних підприємств агропромислового комплексу і залученню іноземних інвестицій.

Враховуючи сучасний стан агропромислового комплексу України в роботі виділено три основні етапи реалізації вітчизняної аграрної політики.

Перший — стабілізаційний. На даному етапі розробити комплекс заходів щодо зупинення спаду виробництва та реалізації ключових напрямів його реформування: створити господарський механізм для ринкових реформ, започаткувати іпотечне кредитування, розробити загальну схему земельної реформи. Першочергове значення при цьому має організація раціонального використання наявного ресурсного потенціалу, концентрація фінансових і матеріально-технічних ресурсів на пріоритетних напрямках, застосування енерго- і ресурсозберігаючих технологій. Для цього потрібно сконцентрувати зусилля на мобілізації та використанні інвестицій, а також стимулюванні високопродуктивної праці та розвитку підприємництва в аграрній сфері.

Другий етап — відновлювальний. Його мета — довести обсяги сільськогосподарського виробництва до рівня, який Україна вже мала, вийти на світовий ринок продовольства і завершити формування соціальної інфраструктури села з утворенням об'єктів комунальної власності.

Третій етап — стратегічний. Йдеться про формування багатуокладної аграрної економіки, забезпечення розвитку АПК на основі збалансованих за структурою, кількістю ресурсів та обсягами виробництв. Вітчизняний АПК має бути виведений на рівень найрозвиненіших країн світу з тим, щоб Україна надійно посіла своє місце у світовому розподілі виробництва сільськогосподарської продукції та широкому асортименті товарів.

Усвідомлюючи складність і масштабність порушених проблем і неможливість їх повного теоретичного аналізу в рамках проведеного дослідження автор сподівається, що отримані ним результати стануть своєрідним імпульсом до інших праць. Це дозволить детальніше вивчити і поглибити теорію соціально орієнтованої економічної трансформації АПК, розробити нові практичні рекомендації для успішного проведення ринкових реформ за умов економіки перехідного періоду.

ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ У наукових фахових виданнях:

1. Шутаєва О.О. Реструктуризація власності – шлях до створення високоефективної економіки України // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвідом. наук. зб. – К.: КНЕУ, 1997. – Вип.5. - С.202-207 (0,35 д.а.).
2. Шутаєва О.О. Формування механізму ефективної зайнятості в агропромисловому комплексі // Проблеми формування ринкової економіки. Міжвідом. наук. зб. К.: КНЕУ, 1998. – Вип.6. – С.170-173 (0,3д.а.).
3. Шутаєва Е.А. Экологические аспекты реформирования АПК // Экономика и управление. – Симферополь. – 1999. - № 3. – С.26-27 (0,15 д.а.).
4. Шутаєва О. Лізинг як одна з форм кредитування та інвестування АПК України // Схід. – 2001. – №3. – С.42-44 (0,25 д.а.)

В інших виданнях:

5. Каранда Е.А. (Шутаєва Е.А.) Аграрный кризис в Украине: пути выхода // Материалы 1 научно-практической конференции “Современные социально-экономические проблемы Крыма и пути их решения”, 30-31 мая 1995г. – Симферополь: Редотдел Крымского комитета по делам печати и информации, 1995.- с.53-54 (0,15 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Шутаєва О.О. Трансформація агропромислового комплексу України в умовах перехідної економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – Економічна теорія. – Київський національний економічний університет, Київ, 2002.

Дисертація присвячена обґрунтуванню механізму ринкової трансформації АПК України за сучасних умов, а також - розкритті подвійної природи цього механізму, що поєднує державне регулювання і ринкове саморегулювання перехідного процесу.

Значна увага приділяється визначенню меж державного регулювання системою господарювання АПК, закономірностей і тенденцій його становлення комплексу на сучасному етапі.

Автором запропоновано методи забезпечення фінансової стабілізації аграрного сектора в цілому, ринкової адаптації підприємств АПК, міжгалузевого цінового паритету. Обґрунтовано соціально-захисні блоки механізму соціальної трансформації АПК, спрямованої на стимулювання розвитку підприємства та інвестування, активізацію господарського життя; необхідність протекціоністської політики держави стосовно вітчизняних товаровиробників.

Ключові слова: перехідна економіка, державне регулювання, методи державного регулювання, форми господарювання, соціальне реформування, інтернаціоналізація господарської системи.

АННОТАЦИЯ

Шутаева Е.А. Трансформация агропромышленного комплекса Украины в условиях переходной экономики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 – Экономическая теория. - Киевский национальный экономический университет, Киев, 2002.

Диссертация посвящена обоснованию механизма рыночной трансформации АПК Украины в современных условиях, а также раскрытию двойственной природы этого механизма, которая объединяет государственное регулирование и рыночное саморегулирование переходного процесса.

В работе подчёркивается, что АПК в переходный период обязательно должен быть объектом государственного регулирования, при этом особая роль принадлежит экономическим методам. Это обусловлено отраслевой спецификой комплекса, особенностями влияния природных, экономических, политических, социальных и экологических условий на развитие аграрной сферы экономики. Специфика экономических факторов определяет неустойчивость доходов сельского хозяйства в зависимости от конъюнктуры аграрного рынка; высокую фондоемкость производимой продукции и др. Политические факторы определяют необходимость решения проблем обеспечения населения продовольствием и продовольственной безопасности страны; социальные, природные и экологические факторы развития сельскохозяйственного производства и комплекса в целом также требуют внесения в аграрную политику существенных коррективов.

Выявлены две основные группы закономерностей трансформации АПК в условиях перехода к рыночной системе хозяйствования. К первой группе относятся закономерности демонтажа административно-командной системы, прежде всего разгосударствление, демонополизация и демократизация. Ко второй – закономерности формирования рыночной экономики – приватизация, формирование многоукладности, либерализация, конкуренция.

Существенная роль в механизме государственного регулирования АПК в переходный период должна принадлежать системе ценообразования. Исходя из основной функции цен в рыночной экономике, автор подтверждает тезис о том, что взаимоприемлемой ценой для государства, сельскохозяйственных товаропроизводителей и потребителей должна являться цена, которая обеспечивает сельскохозяйственным товаропроизводителям нормальные условия для расширенного воспроизводства, а потребителям необходимый платежеспособный спрос, не создавая при этом условий для высокой инфляции. В работе обосновывается необходимость формирования ценового механизма через систему свободных, договорных и регулируемых государственных цен.

Другим направлением государственного регулирования в системе АПК является налогово-бюджетное перераспределение доходов от деятельности с высоким оборотом капитала в пользу аграрной сферы, поддержание агропромышленного производства путём субсидий и бюджетных ассигнований в производственную и непроизводственную инфраструктуру. Подчеркивается, что реально источники централизованного финансирования в АПК находятся за его пределами. Для разрешения подобного противоречия предлагается использовать технический кредит или лизинг.

В рамках трансформации хозяйственного механизма АПК необходим переход от чисто экономических направлений развития к комплексным, учитывая, в первую очередь, развитие социальной сферы.

В диссертации выявлена необходимость социального реформирования АПК, то есть создание механизма эффективной занятости и социальной адаптации его работников.

Социальные преобразования должны решать проблемы связанные с развитием рыночных отношений во всех сферах комплекса.

В первую очередь это:

- поддержание семей с низким уровнем доходов;
- переподготовка и трудоустройство рабочих и специалистов высвобожденных из аграрной сферы;
- обеспечение гарантий и социальной защиты собственников земли, предприятий заготовки, переработки сельскохозяйственной продукции, арендаторов, наёмных рабочих;
- стимулирование с помощью кредитных и налоговых рычагов развития в сельской местности промышленного производства.

Значительное влияние уделяется интернационализации хозяйственной системы АПК в процессе реформирования. Поскольку без создания реальных условий интеграции национальной экономики в мировое хозяйство невозможно нормальное функционирование и развитие рыночной экономики.

Интернационализация агропромышленного производства предполагает:

- развитие экспортной специализации и импортной ориентации соответственно международному и региональному разделению труда;
- международную интеграцию производства и реализации продукции АПК.

В целом общегосударственная стратегия развития внешнеэкономической деятельности АПК должна быть направлена на обеспечение национальных интересов и балансов между отечественным производством и импортом, а также между внутренним потреблением и экспортом.

Ключевые слова: переходная экономика, государственное регулирование, методы государственного регулирования, формы хозяйствования, социальное реформирование, интернационализация хозяйственной системы.

ANNOTATION

Shutaeva E.A. Transformation of agroindustrial complex of Ukraine in conditions of transitive economy. - Manuscript.

Thesis of an applicant for a candidate degree by speciality 08.01.01 – The theory of economics. - Kyiv National Economic university, Kyiv, 2002.

The dissertation is devoted to a substantiation of the mechanism of market transformation agroindustrial complex of Ukraine in present-day conditions, and also disclosing of a double nature of this mechanism, which unites state regulation and market self-regulation of transient.

The aim of state regulation in market household is reliable providing the country's population with high quality foodstuffs in the necessary quantity, providing the industry with agricultural raw materials in reasonable prices, overcoming of the lag in the agrarian sector of the economy.

The author offers methods of maintenance of financial stabilisation of agrarian sector as a whole, market adaptation of the enterprises agroindustrial complex, interbranch price parity. The social - protective blocks of the mechanism of social transformation agroindustrial complex, directed on stimulation of the enterprises and investment, activization of economic life are proved; necessity of protectionist politics of the state concerning domestic manufacture.

Key words: transitive economy, state regulation, methods of state regulation, forms of managing, social reforming, internationalisation of economic system.